

„Manželství existovalo ku prospěchu mužů a právně potvrzovalo metodu ovládnutí žen. (...) Musíme pracovat na jeho zničení. (...) Konec instituce manželství je nutnou podmínkou osvobození žen. Proto je pro nás podstatné dodávat ženám odvalu k opouštění jejich manželů a k tomu, aby nežily v osobních svazcích s muži. (...) Celé dějiny musejí být přepsány s ohledem na útlak žen.“

Nancy Lehmanová a Helen Sullingerová, 1971

V každé společenské formaci, a zvláště v té, kterou studuji už řadu let, hraje manželství základní roli. Právě instituce manželství, pravidla, podle nichž se svazky navazují, způsob, jakým se tato pravidla aplikují, umožňují lidským společnostem – dokonce i těm, které chtějí být co nejsvobodnější a za takové se i považují – ovládat vlastní budoucnost a právě skrze ně, na základě určitého symbolického systému a určitého ideálu své vlastní dokonalosti, se lidské společnosti snaží uchovávat své vlastní struktury. Svatební obřady jsou zavedeny proto, aby zajišťovaly řádné rozdělení žen mezi muže, aby ukázaly mužské soupeření o ně a plození aby se stalo oficiálním, aby se socializovalo. K příbuzenství s matkou – které jediné je zřejmé – se označením otců připojuje ještě další příbuznost. Dovolené svazky se odlišují od těch ostatních, děti v nich narozené získávají statut dědiců, čili získávají předky, jméno, práva. Manželství zakládá vztahy příbuznosti, zakládá celou společnost. Je to svorník sociální stavby.

Georges Duby, 2003

RODIČE, DÍTĚ A SOCIALIZACE V RODINĚ

JEN HO NECH BĚT, MAMINKO. KAŽDÁ GENERACE SI MUSÍ PROŤT SVOJE ZKLAMÁNÍ.

6 | V přehledu teorií a teoretických perspektiv v sociologii rodiny ve třetí kapitole jsme pominuli to, co je v mnoha přehledech označováno jako *vývojová teorie rodiny (family development theory)*. Při bližším pohledu se nám jeví síla tohoto přístupu spíše v organizaci pozorování a pokusů o vysvětlení rodinného života nežli ve vlastní vysvětlující, tedy teoretické schopnosti. Od zakladatelské práce Evelyn Duvalla *Vývoj rodiny [1957]* je však sociologické teorii rodiny jasno, že vývoj rodiny v čase je uspořádán v rozlišitelných fázích, mezi nimiž existují *přechody (transitions)*, a že tato vnitřní vývojová struktura rodiny je relativně autonomní: nesleduje mechanicky kalendářní, ale ani biologický čas (rodičovská fáze se může ženě biologicky otevřít buď v patnácti, nebo i ve čtyřiceti letech, a sociálně do konce života).

Ač období aktivního rodičovství zaujímá jen dvě anebo tři z všeobecně rozlišovaných sedmi či osmi fází vývojového cyklu rodiny, od narození prvního dítěte zůstává rodičovství organizačním principem životního cyklu rodiny. Jak poznamenala Alice Rossiová, nikdy se nestáváme „exrodiči“, a dokonce i ty fáze rodinného cyklu, které mu předcházejí, jsou k rodičovství latentně vztaženy.

Až do sedmdesátých let zůstávala sama instituce rodičovství sociologii víceméně skryta jako samozřejmé pozadí ostatních, problematictějších aspektů rodinného života. Jakožto speciální předmět zájmu se i dětství a dospívání považovalo spíše za doménu vývojových psychologů. Otázky, které otevřelo feministické hnutí a radikální kritická sociologie, a také statistiky, které přinesly zprávu, že v sedmdesátých letech poprvé v historii naší civilizace poklesla – s výjimkou válek, epidemii lepry, moru či cholery a velkých ekonomických krizí – porodnost v průmyslově vyspělých zemích pod reprodukční míru, situaci zcela obrátily.

Se ztrátou samozřejmosti stalo se rodičovství zajímavé, stejně jako čistý vzduch a pitná voda. Není náhoda, že se tak stalo současně.

* RODIČOVSTVÍ

Chybí nám ještě dostatečný historický odstup, ale všechno, zdá se mi, nasvědčuje tomu, že vynález antikoncepce, jež dává ženě do rukou suverénní rozhodnutí o tom, zda, kdy a kolik bude mít dětí, má pro lidstvo epochální význam, srovnatelný snad s ovládnutím ohně anebo vynálezem kola. Je to hluboká civilizační změna, které jsme ještě příliš blízko, abychom její význam plně pochopili. Spolu s tím, jak přestávalo být rodičovství přirozeným údělem, opravdu účinně regulovatelným pouze

infanticidou, celibátem či dobrovolnou pohlavní abstinencí, ozřejmila se jeho sociální podmíněnost: zviditelnilo se zakotvení rodičovství ve společnosti – od její ekonomie po její správu, politiku a vědění. Tyto vztahy nejsou jednoznačné a průhledné: velká hospodářská konjunktura ve Spojených státech po druhé světové válce byla provázena vzestupem porodnosti a vytvořila pro-rodinné klima, obdobnou hospodářskou konjunkturu Itálie provázel dramatický pokles porodnosti; všeobecný ekonomický vzestup západní Evropy přinesl s sebou masovou skepsi k budoucnosti rodiny.

Změny ve vztahu k rodičovství a možnost je účinně plánovat i vyloučit se promítly do sociálního makroprostoru – i dovnitř rodiny. Společnost s nízkou porodností je jiná už tím, že se následně mění její věková struktura. Politická váha, která v demokracii sleduje voličské hlasy a ekonomickou moc, se přesouvá tak, že ošetřuje lépe zájmy svobodných, bezdětných a starých nežli potřeby rodiny s malými dětmi, což působí jako posilující se zpětná vazba a dále tlačí na snižování porodnosti.

Nástroj účinné změny tohoto pro populační vývoj neblahého politického mechanismu není lehké najít, ale Stein Ringen v knize *Občané, rodiny a reforma [1997]* o jednom ví. Aby byl vskutku účinný, musí být tak radikální, že je na první pohled nepřijatelný: dát volební právo dětem – s tím, že do jejich plnoletosti (či věku právní odpovědnosti či ještě o něco nižšího věku, ale to už je jen technická otázka) bude delegováno na jejich matky či na toho z rodičů, který o ně pečuje.

Nesmysl? Kdybychom měli odvahu změnit neoddiskutovatelně nedemokratický stav, kdy pět lidí, je-li to rodina se třemi dětmi, má stejné dva hlasy a stejný vliv na správu věcí veřejných jako má bezdětný pár, tedy dva lidé, mohli bychom změnit protirodinné klima, které je současnému politickému systému vlastní. Námitky, že děti přece nemohou aspirovat na politické zastoupení, protože nemají dost odpovědnosti, a matky proto, že jsou příliš emocionální a submisivní, než aby odpovědně politicky uvažovaly i z perspektivy svých dětí, už obě v historii uplatněny byly: ta první, když se bojovalo za rozšíření volebního práva na všechny muže proti tehdy vládnoucímu přesvědčení, že jenom ten, kdo má nějaký majetek, má dost odpovědnosti k podílu na správě obce; ta druhá, když se lámal předsudek, že je nemyslitelné dát volební právo i ženám, protože takové voličstvo by se stalo hříčkou v rukou demagogů. Dnes je naopak nemyslitelná demokracie, kde by měli volební právo jen majetní muži; nebyla by tedy Ringenem doporučovaná reforma první z nemyslitelných reform, jež nakonec učinila nemyslitelným stav, který reformovala.

Zůstává ovšem otázka, kdo ji ve prospěch dětí vybojuje – pro feminismus je postoj k ní testem opravdovosti.

6 | Mužská dominace bývala vždy založena na větší fyzické síle a větší ekonomické moci. Jak fyzická síla ztrácela význam pro úspěšné přežití, mužova převaha a závislost ženy se opřely cele o ekonomický a politický princip a míra ženiny závislosti se stala přímo úměrnou mnohočetnosti jejího mateřství. „Od nepaměti ženu spoutává její reprodukční funkce skrze svou energetickou náročnost, které nemůže dostat, chybí-li v rodinném systému energie muže. Muž pak od nepaměti zajišťuje svou dominanci v páru tím, že plodí tolik dětí, aby byl k jejich zabezpečení nezbytný. Zvětší-li se ekonomická kapacita ženy kultivací její pracovní síly prostřednictvím kvalifikace natolik, že dokáže i sama udržet rodinný systém na akceptovaném standardu za předpokladu omezeného počtu dětí, a je-li v jejích rukou prostředek a tedy i rozhodnutí omezující počet dětí, je poprvé v historii skutečně nezávislá, samostatná, rovnoprávná“ [Možný, 1983:50–51].

Povaha moderní demokracie byla založena a utvářena v době, kdy účinná regulace porodnosti a svobodné rozhodnutí pro anebo proti rodičovství nebylo spolehlivě dostupné, a zejména nebylo v rukou žen. Dnes je tomu jinak. Všechno zatím ukazuje na to, že nedokáže-li se naše demokracie na tuto změnu adaptovat, stane se demokracií pomalounku vymírající kultury (ne vymírající společnosti: relativní ekonomický blahobyť přitáhne do uvolněného prostoru populace vitálnějších kultur).

* * Přejchod k rodičovství

Rodičovství je široký koncept s podstatně odlišným obsahem podle fáze rodinného cyklu. Více se budeme změnami jeho obsahu zabývat v kapitole o socializaci dítěte, zde si uděláme přehled jen v těch aspektech, které se na socializaci neváží.

Koncept fází rodinného vývojového cyklu v sobě zahrnuje koncept přechodů (transitions) mezi těmito fázemi. Proces přestavby rodiny při přechodu z jedné fáze rodinného života do druhé je stejně významný jako odlišnost mezi jednotlivými fázemi: zakládá totiž povahu této odlišnosti.

Nejvýznamnějším přechodem v rodinném cyklu je přechod k rodičovství. Je to zároveň patrně nejvýznamnější přechod v našem životě, a to, že máme anebo mohli bychom mít rozhodnutí o něm ve svých rukou, nečiní ho lehčím, spíše naopak. Alice Rossiová poukazuje na čtyři jedinečné vlastnosti přechodu k rodičovství:

1. Je to přechod, k němuž dochází pod silným kulturním tlakem, působícím zejména na ženu. Sociální status ženy je historicky těsně svázán s mateřstvím. I poté, co společnosti našeho kulturního okruhu vesměs legalizovaly umělé přerušování těhotenství, těhotná žena, která se pro přerušování rozhoduje, je pod nátlakem kultury, která se tradičně dívá odmítavě na odmítání mateřství. U nábožensky založených křesťanů je to tlak smrtelného hříchu, ale i bez víry je žena stresována přestupem legálně a sociálně zrušeného, ale hlubinně zdaleka ne tak snadno zrušitelného tabu. Celoživotně bezdětná žena naráží na nevyslovenou, ale tiše v jejím okolí přítomnou otázku po povaze svého stavu: nechce, anebo nemůže mít děti? Anebo chce a mohla by, ale nikdo nechce mít dítě s ní?

Historie postojů k mateřství anebo k celoživotní bezdětnosti je přesvědčivou ilustrací hlubokých společenských změn posledního půlstoletí. Dobrovolná bezdětnost se stala po druhé světové válce, i při všeobecně dostupné, i když z dnešního hlediska primitivní antikoncepci, na několik desetiletí zcela okrajovou variantou životní dráhy. Prakticky každá zdravá žena aspoň jedno dítě měla, obvyklé bylo mít děti dvě, větší rodiny nebyly výjimkou. V generaci matek dnešních mladých českých žen zůstalo celoživotně bezdětných jen asi pět procent žen, což je méně než součet podílu žen, které nemohly mít dítě pro neplodnost (asi čtyři procenta) nebo z dalších zdravotních důvodů (tři až šest procent), a těch, které o přirozeném počtetí neuvažují pro svou lesbickou sexuální orientaci (další asi tři procenta). V posledních dvou desetiletích se však stává stále rozšířenější a společensky už velmi významnou alternativou z možných životních strategií (life-politics v Giddensově výrazu) dobrovolná celoživotní bezdětnost. Vzhledem k tomu, že českým ženám, které změna společenského klimatu zastihla na počátku jejich plodného období, se možnost mít ještě dítě uzavře až na konci prvního desetiletí nového století, účinek této změny a podíl celoživotně bezdětných můžeme dosud jen odhadovat. Pokud by se u nás situace vyvinula jako v sousedních a kulturně nám blízkých zemích, jako je Německo, kde se natalitní klima změnilo nejméně o patnáct let dříve nežli u nás, může podíl celoživotní bezdětnosti zasáhnout až třetinu z této generace. (Sociální souvislosti takové změny české společnosti jsou diskutovány v kapitole desáté.)

2. Je to přechod, k němuž dochází i mimovolně. Dítě může být počato – a zejména první dítě namnoze bývá – i neplánovaně.

Skoro po celou druhou polovinu dvacátého století bývala v českých zemích víc než každá druhá nevěsta těhotná. Byl to výraz změny vzorce zakládání rodiny. Česká rodina, která leží na západ od linie mezi St. Peterburgem a Terstem a jež se podle demografa, který ji první identifi-

6 | koval a teoreticky vysvětlil, nazývá *Hajnalova linie*, patřila od nepaměti k tzv. *západoevropskému typu rodiny*. Tento typ se vyznačoval relativně vyšším věkem prvního sňatku obou snoubenců: bylo to dáno individualizovaným vlastnictvím, které za touto linií převládalo (na rozdíl od systému obščinového vlastnictví východoevropského). To nutilo odkládat sňatek, dokud mladý pár (anebo alespoň muž) nezískal ekonomickou autonomii. Zlomení moci individuálního vlastnictví despotickým socialismem potvrdilo hypotézu o tomto vztahu: od nástupu socialismu v padesátých letech klesl sňatkový věk v naší populaci u žen nízko nad dvacet a u mužů nad dvacet tři let.

S restaurací kapitalismu se opět vrací na své tradiční hodnoty a podíl těhotných nevěst u nás poklesl z téměř dvou třetin u prvních sňatků na necelou třetinu, tedy o padesát procent.

3. Přejít k mateřství je přechod *nerevokovatelný*. Dramatické tempo sociálních změn v posledních sto letech vzalo člověku naší civilizace oporu v tradici. Musí se častěji rozhodovat sám a musí činit rozhodnutí i za situace, kdy nemá dost informací pro spolehlivější odhad následků. Nutí ho to riskovat a postupovat metodou pokusu a omylu. Celý systém běží víceméně hladce proto, že prakticky všechna takto učiněná rozhodnutí jsou revokovatelná; právě překotně se měnící podmínky vytvářejí nové a nové příležitosti: téměř všechno se dá smazat a zkoušet znovu. Člověku moderní doby se vědomí revokovatelnosti a šance na nový pokus staly druhou přirozeností.

Narození dítěte nemá tuto povahu. Na rozdíl od volby školy, profesionální orientace, zaměstnání i manželského partnera, oprava jedinou učiněného rozhodnutí tu možná není: dítě se nedá vzít zpět anebo vyměnit za jiné. Nenechme se mýlit nově vytvořenou možností bránit početí dítěte a legální možnosti již započaté těhotenství do určité doby od početí uměle přerušit. Tyto možnosti jsou skutečně v řádu světa moderní civilizace, podle kterého vše lze odvolat. Jakmile se ale jednou dítě narodí, člověk se stává rodičem nezvratně, a platí to i pro otcovství, i když muž se snáze může ke svému rodičovství neznat.

Člověk se snaží kontrolovat svou plodnost. Je to jedna z jeho nejvýznamnějších vzpour proti přírodě. Za plně úspěšnou ji lze považovat až po vynálezu antikoncepční pilulky, tedy zhruba poslední čtvrtstoletí. Ale lidé se o ni pokoušeli od nepaměti. Před vynálezem moderních antikoncepčních prostředků můžeme rozlišit čtyři hlavní způsoby, jimiž se snažili regulovat svou plodnost. Dva jsou individuální, dva soci-

ální. Individuální regulace užívá jednak COITUS INTERRUPTUS a dobrovolné omezování počtu manželských souloží, jednak umělé přerušování těhotenství a infanticidu. Sociální regulace spočívá jednak v oddalování věku sňatku a regulaci přístupu k manželství (a tedy k legitimnímu sexu), jednak v regulaci manželského a pomanželského sexu sociálními normami.

Těžiště tradičního evropského přístupu spočívalo v oddalování věku sňatku a restrikci přístupu k manželství pro některé sociální skupiny. Mladé páry v Evropě tradičně nesměly uzavřít sňatek, dokud nebyly ekonomicky nezávislé, nebyly schopny založit svou vlastní domácnost a hospodařit bez podpory rodičů či příbuzných. Dívky musely mít věno, chlapani příjem, kterým by uživilí ženu a děti. Věk sňatku tím stoupal, dívky se vdávaly až daleko za věkem své nejvyšší plodnosti. Některé sociální skupiny měly omezený přístup k manželskému stavu. Z vlastního rozhodnutí nemohli uzavřít sňatek sluhové a služky (v tradiční společnosti velmi početný stav), ale i pro poddané venkovany často platilo, že se nesmějí ženit či vdávat bez souhlasu vrchnosti. Tak zvaný EHEKONSENS platil v Rakousku ještě v druhé polovině devatenáctého století [více v Možný 1990].

Tradiční Indie regulovala porodnost sňatky s velkým věkovým rozdílem v páru a přísným zákazem opakovaného sňatku vdov (pokud je vůbec neupalovala), v Africe a v muslimských kulturách omezovalo plodnost žen mnohoženství a dlouhé kojení dětí (dva až tři roky) se zákazem sexu v tomto období.

Ve všech tradičních společnostech byl ovšem růst populace regulován především vysokou úmrtností, zejména dětskou. V Evropě dlouho platilo, že zhruba polovina z narozených dětí se nedožije patnácti let, a ty, co se dožijí, budou v tom věku už z poloviny alespoň polosírotky.

4. Je to *přechod zlomový*. Ostatní životní přechody mají jakousi přípravnou periodu (sňatek je párem připravován v namlouvání, jež může být i institucionalizováno jako zasnoubení; odchod posledního dítěte z domu a fáze „prázdného hnízda“ jsou signalizovány změnami vztahu mezi rodiči a dětmi, a mohou být proto naplánovány a připraveny; přechod do důchodu je znám a může být aktivně připraven dlouho dopředu). Narození dítěte není pozvolný přechod – dítě, které dosud nebylo, tu jednoho dne je. Těhotenství připravuje ženu na mateřství fyziologicky, nikoli však sociálně: je naopak obdobím představ a iluzí o miminku, které se narodí. Zejména matky prvního dítěte často po jeho narození zažívají

6 | šok, a mentální nestabilita v raném mateřství, v těžkém průběhu označovaná jako *laktální psychóza*, není způsobena jen hormonálně, ale i sociálně. Doby, kdy na mateřství připravovala ženu i opakovaná zkušenost s tím, jak přicházeli na svět její četní sourozenci, jak se chovali a jaké nároky kladli na své okolí jako kojenci a nemluvnata, jsou pryč: v generaci plné jedináčků se mladá matka s takovými věcmi nesetkává často. Klasická studie LeMasterse z roku 1957 si snad prvně v sociologické literatuře dovolila popsat přechod k rodičovství jako krizi. Četné další studie ukazují, že pro vzdělanější páry je příchod prvního dítěte spíše obtížnější než pro matky z dělnických rodin: zejména ženy s profesionálními aspiracemi (a vysokými aspiracemi na zvládnutí své mateřské role) počítují podle amerických výzkumů tento přechod tíživěji. Anglická studie Rosalind Cowardové *Naše zrádná srdce* [1993], založená na volných interview, plasticky popisuje frustraci a pocit vlastní nedostatečnosti, jak je zažívají matky malých dětí, čelící tlaku médií i svého okolí, aby byly perfektními matkami. Týká se to zejména vzdělanějších matek, které příprava na profesionální dokonalost naučila, že věci se musejí dělat pořádně a že beze snahy o excelentní výkon se dílo nedaří ani průměrně. Pokoušejí se tedy o to i v mateřství a jsou nešťastné, když zjišťují, že obojí perfektně dělat nedokáží (a že i když se mateřství věnují cele, mimino je něco, co perfektně zvládnout prostě nejde).

* * Sociální autonomie rodičů, její meze a poruchy

Nově narozené dítě zjevně patří své matce, je na ní totálně závislé a podléhá její suverenitě. Tento nerovný vztah se neprodleně rozšiřuje i na otce – a v tradiční rodině se na něj postupně víceméně zcela přesouvá. Závislost dítěte však v sobě nese nevyhnutelnost určitých povinností rodičů. Otevírá otázku povahy a sociálních mezí autonomního výkonu těchto práv a povinností, jež patří k podstatě rodičovství.

Rodičovská autonomie nemůže zůstat sociálně neregulována z několika prostých příčin: 1. dítě, zejména malé dítě, je fyzicky i psychicky křehké a před svými rodiči bezbranné; 2. ne všichni rodiče dokáží rozpoznat, co je pro jejich dítě to nejlepší, a jsou i rodiče, kteří je mohou svou mentální či sociální omezeností či deformací poškozovat; 3. rodiče někdy vnímají dítě jako nástroj k uskutečnění svých vlastních projektů a jejich zájem může být i konfliktní se zájmem dítěte. 4. Každá komunita sama pak má zájem, aby v ní nevyrůstali jedinci vychovávaní k hodnotám, jež jsou neslučitelné s její vnitřní integritou.

V tom základním, co může společnost od rodičů vyžadovat, lze pozorovat ve všech kulturách (resp. všude tam, kde je reprodukce institucí principální shodu: každé dítě má nárok na to, aby mu jeho otec a matka zajistili a poskytli výživu, oblečení, ubytování, zdravotní péči a přístup ke vzdělání alespoň takovému, aby ho jeho nedostatek v dospělosti nevykloučoval na okraj společnosti. (Tato pětice bývá označována jako *teze minimálního zaopatření – Minimum Provision Thesis*.)

Jednotlivé kultury se ovšem liší v odpovědi na otázku, nakolik jsou rodiče oprávněni vyžadovat, aby jejich dítě od nich převzalo i jejich koncepci dobra a dobrého života, a jaké prostředky mohou rodiče používat pro to, aby toho dosáhli. V tradičních evropských společnostech existovala i na tuto otázku jednoznačná odpověď, ale projekt moderny ji svým důrazem na hodnotu svobody znejistil. V posledních desetiletích pak došlo k tomu, co Lasch identifikoval jako vyvlastnění rodičovské autority. Nejen vzdělání, ale postupně i výchova se přenesla z rodiny do školy a do rukou specializovaných odborníků. Zrychlující se tempo změn pak v posledních desetiletích bere rodičům důvěru ve vlastní představu dobrého života zejména tam, kde se to, co jim bylo vtištěno v mládí jako realita a jako hodnoty, liší příliš od toho, co je jako realita a hodnoty reprezentováno v hromadných sdělovacích prostředcích – zejména v televizi a na internetu.

Ve společnostech našeho kulturního okruhu dnes můžeme rozlišit v principu dvojí koncepci (a praxi) rodičovské autonomie: tradiční a liberální. Jakousi modernější verzí tradiční koncepce je pojetí označené Colinem Macleodem jako demokratické, a umírněnější verzí liberální koncepce pojetí označené jako zjemnělé liberální pojetí [Macleod 1997].

Tradiční koncepce dává – v největší možné zkratce – rodičům právo a povinnost přenášet na dítě jejich hodnotový systém a představu o dobrém životě. Mohou pro to volit prostředky, které sami považují za nejlepší, a mohou i omezovat možnost dítěte seznámit se s těmi postoji a hodnotami ve společnosti, jež sami neschvalují; pokud společnost sezná, že děti takto vychované ohrožují komunitu, je na společnosti, aby bránila svou integritu jinými prostředky než intervencí do rodičovské autonomie.

Liberální koncepce naopak předpokládá, že rodiče nebudou pokud možno vůbec nijak ovlivňovat dítě ve volbě hodnot a při vytváření představy dobrého života. Necháávají na něm, ať si samo vybere, co bude pro jeho život podle jeho názoru nejlepší; pokud mají o něco usilovat, pak jen o ochranu dítěte před vlivy, které by mu volný výběr omezovaly.

Pro tradiční koncepci lze uvést, že vesměs posiluje rodinnou soudržnost a silným mezigeneračním přenosem i kulturní soudržnost; proti ní, že vede k vytváření nepochopení a nevráživosti vzhledem k rodinám výrazněji odlišných subkultur v komunitě a případně i k rasismu. Je také socializací k autoritářské osobnosti. Dítě, které bylo rodiči přísně vedeno s důsledným vyloučením jeho vlastní volby mezi otevřenými mu alternativami, nezíská schopnost samostatně se rozhodovat a dobře volit; potlačovaná úzkost z nutnosti volit ho pak vede k tomu, že zužuje asertivně prostor pro volbu, kdekoli se ve společnosti otevře; jsou to lidé, které najdeme ve všech extremistických hnutích. Této nevýhodě se vyhýbá modernější verze tradiční koncepce, zde nazývaná *demokratická*, která sice také předpokládá povinnost dětí držet se hodnot rodičů, ale otvírá v rodině prostor pro diskusi o jiných hodnotách a klade důraz na to, aby děti povinnost držet se hodnot rodičů zvnitřnily jako vlastní volbu: musejí pro ně být získány, ne k nim být donuceny.

Pro liberální koncepci mluví dost už jen to, že nemá nevýhody koncepce tradiční a že otvírá sociální dynamiku. Proti liberální koncepci lze uvést, že rozvolňuje rodinu, jež působí jako nomická instituce zejména tím, že v ní dochází ke sdílené konstrukci sociální reality, k předávání a stabilizaci hodnot a k solidaritě opřené o sdílené hodnoty. Důsledně liberální koncepce rozvolňuje vztahy a zeslabuje porozumění mezi generacemi; *umírněně liberální koncepce* proto přiznává rodičům právo usilovat o předání své vlastní představy dobra a správného života dětem. Liberální zůstává v tom, že podporuje dítě, aby se v přiměřeném věku seznámilo s jinými hodnotovými koncepcemi, a to bez omezení - tedy včetně těch, jež jsou nepřátelské vládnoucí kultuře dospělých a postřádají liberalismus rodičů (u kterých se ovšem nepředpokládá, že by sami na dítě neliberální postoje přenášeli).

* * Incest a týrané dítě

Ač i mezi jednotlivými národními kulturami (a také mezi sociálními třídami uvnitř národních kultur) existují rozdíly v sociálním vymezení toho, kde končí nezadatelné právo rodičů rozhodnout zda, kdy a jak potrestat dítě, pokud se nechová podle jejich norem, panuje v nich shoda, že *dítě nesmí být týráno*.

Incest je tabuizován ve všech současných společnostech, a tím, kdo překročí tento zákaz a sexuálně zneužije dítě, pohrdají, pokud je za to

potrestán vězením, nakonec i spoluvězni: je to považováno za takový druh týrání dítěte, na něž i jen pomyslit vzbuzuje odpor.

V odborné produkci sociologie rodiny je však mezi těmito dvěma závažnými tématy velký rozdíl: zatímco týrané dítě se stalo od počátku osmdesátých let předmětem nesčetných empirických studií s nápadným selháním aspirace na vybudování teorie, tabu incestu je prastarou intelektuální hádankou, o jejíž rozluštění se pokoušejí sociální vědy od svého založení; empirických studií je však pomálu a nejsou spolehlivé.

Tabu incestu nacházíme v nejrůznějších společnostech i u nejvzdálenějších kultur v průběhu celých lidských dějin: řada autorů tvrdí, že u všech. Claude Lévi-Strauss byl pevně přesvědčen, že tímto zákazem člověk udělal rozhodující krok od přírody ke společnosti: zvířata se páří bez tohoto omezení [Lévi-Strauss 1949, 1969]. Tento názor sdílela sociologie hlavního proudu až do konce sedmdesátých let minulého století, dnes už je však bez korekce stěží udržitelný: na jedné straně pozorování dokázala, že aspoň některé zvířecí druhy, pokud je pozorujeme v jejich přirozeném prostředí a nečiníme závěry z člověkem domestikovaných zvířat anebo v ZOO držených populací, jakési tabu incestu dodržují; na druhé straně byly shromážděny doklady o lidských společnostech a skupinách, které po dlouhá staletí zřejmě bez úhony tabu incestu nerespektovaly a přitom rozvinuly obdivuhodné kultury.

Pro odbornou debatu o tomto obtížném uchopitelného tématu je třeba vymezit pojem incest co nejúže, nejlépe v souladu s tím, co nacházíme jako společného jmenovatele v legislativě všech vyspělých společností: incest je soulož mezi osobami nejtěsněji pokrevně spřízněnými, tedy mezi vlastními sourozenci, mezi otcem a dcerou anebo matkou a synem, s platností i pro generaci prarodičů. Pokud totiž v odborné rozpravě rozšíříme toto pojetí (jak činí dosud mnohé ze zákonných úprav) i o zmíněné vztahy vzniklé osvojením anebo v opakované rodině, vyloučíme z debaty genetické argumenty. Kdybychom rozšířili pojem incest i na jiný sexuální kontakt než soulož, ztratí kromě toho jeho definice přesnou vymezující hranici, a tím i jednoznačnou aplikovatelnost.

Zejména starší feministická literatura rozšiřovala občas účelově koncept incestu na jakékoli sexuálně vnímané gesto či čin. Empirické výzkumy pak zjišťovaly v populaci USA až 30 procent, ba i 70 procent žen, jež zakusily incest. Zygmunt Bauman [2004:272] cituje pro Anglii Bernardovu zprávu, která tvrdí, že „šest z deseti žen a čtvrtina mužů zažila nějakou formu sexuálního útoku nebo obtěžování před dosažením 18 let“. Tím se ovšem pro sociologa mění toto tabu v mertonovský „skrytý vzorec“ jednoho z dosti obvyklých způsobů sexuální iniciace -

a celá diskuse je pak o něčem jiném. Prakticky toto pojetí ochromuje možnost otce projevit něhu své dceři a matce k svému synovi – s předvídatelnými následky na jejich socializaci, jež jsou pozorovatelné až v jejich párových vztazích v dospělosti. Rozptýlením pozornosti rozšířením definice poškozují skutečné oběti incestu. V České republice neproběhla dosud vlna morální paniky ve veřejné rozpravě o obětech incestu. V Anglii vedla k sériovému obviňování rodičů ze sexuálního zneužívání dětí a k řadě soudních procesů, v nichž obvinění rodiče museli podstoupit boj za očištění svého dobrého jména a osvobodit se od agresivní intervence sociálních pracovníků. Nelze ovšem vyloučit, že i nás něco podobného čeká.

A Všeobecná sexualizace veřejného diskursu proměňuje totiž i vnímání dítěte. „Děti se dnes vnímají především jako sexuální objekty a potenciální oběti svých rodičů jako sexuálních subjektů“ tvrdí Bauman [2004:271]. Takto navozená atmosféra je ovšem i atmosférou strachu pro rodiče, aby některé jejich láskyplné gesto nebylo vnímáno jako sexuální (i samým jejich vlastním dítětem, které vyrůstá v téže atmosféře). Dítě bez rodičovského mazlení a doteků zažívá pak něco jako „studený odchov“. Je obtížné rozhodnout, zda větší škody natropí všeobecná nevšímavost k tomuto problému, kvůli níž pak unikne pozornosti řada případů sexuálního obtěžování dítěte v rodině, anebo soustavná pozornost k těmto případům, vítaná zejména bulvárním tiskem a televizí, kvůli které však všechny ostatní děti zažívají více či méně „studený odchov“.

B Strašidlo sexuality obchází rodinnými domy. Aby se zahnilo a zažehnilo, je třeba držet si děti od těla. A především se musíme zdržet všech důvěrností a zjevných, hmatatelných projevů rodičovské lásky...

...
Rodičovská něha přišla o svou nevinnost. Veřejnost si je dnes plně vědoma toho, že děti jsou vždy a všude sexuální objekty, že existuje také potenciálně výbušný pohlavní rub všech projevů rodičovské lásky, že každé pohlazení má svůj pohlavní aspekt a že v každém láskyplném gestu se může skrývat pokus o pohlavní sblížení.

...
Suzane Mooreová říká, že „pohlavní neuzívání je dnes mnohem rozšířenější, než jsme ochotni si připustit“, nicméně zdůrazňuje, „že slovo zneužívání je dnes natolik nadužívané, že téměř každou situaci můžeme pochopit jako zvrácenou“. V dřívě neproblematické rodi-

čovské lásce a péči byla odhalena propast ambivalence. Nic není jasné a zřejmé, vše je zasaženo dvojznačností; a dvojznačných věcí se raději ani nedotýkejme.

Zygmunt Bauman, 2004

Je ovšem třeba rozlišit pravidla regulující exogamii od tabu incestu: že sex a sňatek není totéž, je už dnes obecně přijímáno. Tabu incestu zakazuje sex, exogamie sňatek mezi příbuznými. Anglické právo například nepovoluje na jedné straně sňatek mezi strýcem a neteří, nestíhá ale na druhé straně sexuální styk mezi bratrem a sestrou, pokud je jim oběma více než 21 let.

Kanonické právo, vycházející z křesťanského názoru, že soulož mezi osobami nesezdanými je smrtelný hřích bez ohledu na to, zda jsou či nejsou příbuzní, toto rozlišení nepotřebovalo: překážka sňatku znamenala samozřejmě i překážku sexu. Jedním směrem tato asociace funguje trvale: pokud by byl při určitém příbuzenství zakázán sex, ale povolen sňatek, neměl by takový sňatek moc smyslu. Naopak ovšem je to náhle jiná. Takže musíme rozlišovat: už jsme se zmínili, že mluvíme-li o incestu, mluvíme o sexu, kdežto pokud mluvíme o exogamii, mluvíme o manželství. Tabu incestu může být samozřejmě (a zhusta také bývá) sociálně rozšiřováno na širší a širší okruh příbuzných, a mnohdy i na sociální vztahy, jež nejsou vztahy pokrevními. Každé takové rozšíření zvyšuje tlak na exogamii.

Ve středověkém kanonickém právu „překážka duchovního příbuzenství postihovala křesťního a birmovacího kmotra a kmotřence, překážka švagrovství byla rozšířena i mezi pobočné příbuzné... až do sedmého stupně a kromě švagrovství legitimního bylo zkonstruováno i švagrovství napodobené (tzv. kvaziafnita), jež vznikalo z neplatných manželství bez ohledu na to, zda byla konzumována nebo ne. Vrcholem bizarnosti však byla překážka tzv. ilegitimního švagrovství, které vzniklo v důsledku každé ojedinelé mimomanželské soulože (afnitas ex copula illicita), takže nakonec nikdo opravdu ani nevěděl, s kým vším je sešvagřen (platila rovněž do 7. stupně!).“ [Klabouch, 1962:85] Takto do široka pojatá definice incestu měla však i svou dobrou stránku: otevírala možnost rozvázat manželský svazek ve společnosti, kde rozvod nebyl možný. Jak ukazuje Duby, šlechta, zejména nejvyšší, byla dynastickými svazky tak těsně vzájemně spříbuzněna, že prakticky

každý nový sňatek překračoval široké definice incestu. Zahmouřily se nad tím ovšem obě oči – a zůstávaly zamhouřené –, dokud se jedné straně nehodilo manželství zrušit: pak s poukazem na incest bylo manželství prohlášeno za neplatné od počátku.

Četná vysvětlení tabu incestu lze rozdělit na biologická, psychologická a sociologická (resp. kulturně antropologická), přičemž to první a třetí je vysvětlením z prvotní příčiny (jež strukturálně ovlivňuje chování celé populace, neb zvyšuje její zdatnost) a to druhé vysvětlením z bezprostředně působící příčiny (jež odkazuje k vztahům uvnitř rodiny).

Biologické vysvětlení se opírá zejména o argument degenerativních genetických následků při reprodukci na úzké základně pokrevně příbuzných. *Uzavřená reprodukce (inbreeding)* zvyšuje pravděpodobnost, že recesivní charakteristiky, udržované v pozadí dominantními geny, vystoupí na povrch.

Proti tomuto vysvětlení byl používán argument, že ne všechny recesivní geny přenášejí nežádoucí charakteristiky, respektive že mnohé charakteristiky, považované z hlediska úspěšného přežití za velmi sporné hodnoty, jako jsou například umělecká kreativita anebo emocionální senzitivita, mají zásadní hodnotu pro kvalitu lidského společenství. Uzavřená reprodukce může vést k rozvoji zvláštní kvality – veškeré šlechtitelství je na *inbreedingu* založeno. Na základě širokého antropologického přehledu známých společností uvádí Robin Fox v monografii *Červená lucerna incestu* [1980], že „nejméně z 96 společností máme nějaký důkaz povolených sexuálních vztahů mezi členy rodiny, včetně manželství“ [1980:6]. Nejznámější takovou společností je civilizace starého Egypta, kde byly po několik tisíciletí v panujícím rodu obvyklé sňatky mezi sourozenci a nikoli výjimečné mezi otcem a dcerou. Russell Middletown dokazuje, že až z epochy faraonů lze těžko shromáždit podklady o nešlechtické egyptské populaci, z římské doby zachované papýry ukazují na to, že nejméně dvacet procent sňatků v celé egyptské populaci bylo uzavíráno mezi příbuznými [Middletown 1962].

Také v současnosti najdeme velké populace, které praktikují už po mnoho generací to, co je u většiny Čechů vnímáno jako incestní chování, tedy sex (a sňatky) mezi prvními bratranci a sestřenicemi: dávají mu přednost muslimové, jichž je dnes v Evropě téměř 15 milionů a dynamicky jich přibývá. Také naši Romové zřejmě mají daleko užší pojetí incestu než většinová česká společnost; ve vzorku 318 manželských párů

jedné genealogické sítě, jejichž vzájemné příbuzenské vztahy zkoumali Budilová a Jakoubek [2007], 22 párů bylo založeno manželstvím prvních sestřenic a bratranců. Skutečný podíl ovšem bude vyšší, protože u třetiny manželství v této příbuzenské síti se povahu párového vztahu nepodařilo identifikovat.

Základním a nesporně platným argumentem pro biologické vysvětlení tabu incestu je ovšem argument, že když se nějaká společnost orientuje na uzavřenou reprodukci, vzdává se tím hlavní výhody pohlavního rozmnožování – totiž že exogamní spojení „míchají genovým rybníkem“ a nové kombinace přinášejí nové charakteristiky, jež mohou lépe odpovídat nutnosti adaptace na nové podmínky. Nevysvětluje to ovšem absolutní zákaz a emocionální odpor ke každému takovému spojení.

Psychologická vysvětlení koření ve dvou klasických teoriích, Freudově a Westermarckově. Edward Westermarck už v roce 1891 formuloval hypotézu, podle níž je tabu incestu založeno na tom, že osoby, které vyrůstají ve fyzické blízkosti a častém kontaktu od nejranějšího dětství (jak je tomu mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci), vyvinou v sobě odpor k vzájemnému sexuálnímu styku. Sigmund Freud toto vysvětlení naprosto odmítl. Jeho základní námitka je dosti přesvědčivá: paralyzuje-li soužití v rodině sexuální touhu, proč je incest zapotřebí tak intenzivně zakazovat? Ve své teorii rodinných vztahů a socializace sexuální vztah mezi dítětem a rodičem opačného pohlaví přímo předpokládá, a na jeho psychologickém zvládnutí staví svou teorii socializace i teorii osobnosti. Rozvinutím Freudových podnětů pro sociologii rodiny je model rodiny a socializace u Talcotta Parsonse (psali jsme o něm v kapitole druhé).

Až do konce šedesátých let se Westermarckovo vysvětlení považovalo za překonané, novější antropologické výzkumy čínské rodiny a zejména pak Spirovy [1958] a Shepherovy [1983] výzkumy snubního chování chlapců a dívek vyrostlých v kibucech, kde se děti socializovaly odděleny do dětských kolektivů, však přinesly dosti přesvědčivé doklady toho, že těsné soužití v dětství sexuální touhu skutečně více či méně paralyzuje, a nakonec na to našly doklady i experimenty etologů se zvířaty.

Sociologické a kulturně antropologické vysvětlení. Už Parsonsova teorie nukleární rodiny předpokládá, že incestní sex musí být blokován, protože by oslabil vůdcovskou koalici rodičovského páru, a tím působil k desintegraci rodiny [Parsons 1954]. Je to ale vysvětlení ještě značně psychologické, protože předpokládané oslabení má být způsobeno sexuální žárlivostí v rodině. Řada pozorování však dokládá, že žárlivost je naučená kulturní reakce (anebo alespoň že může být kulturně zatlačena, jak je tomu např. v čínské polygynní rodině).

Silnější je vysvětlení odkazující ke způsobu osídlení, výroby a organizace společnosti. Snaží se osvětlit tabu incestu jak jakožto pravidlo omezující, tak jako pozitivní stimul k exogamii. Antropologická zkoumání zakládají hypotézu, že tabu incestu se vynořilo jako pevný základ po neolitické revoluci. Člověk se ve své milion let dlouhé fylogenezi nejprve vzdal kočovného života v tlupě sběračů, ve které párová rodina ještě neměla funkci; pak překročil i stadium lovecké, které už dovolilo funkčně diferencovat pro mužskou roli explorativní a konfrontační chování a pro ženskou roli (s ohledem na těhotenství a péči o závislé dítě) pečovatelské chování, respektující menší mobilnost žen. Toto rozlišení však pořád ještě nevyžadovalo individualizované vztahy mezi muži a ženami a tabu incestu. Situace se změnila, když se člověk usadil a začal se žít zemědělstvím. Vznikla patriarchální velkorodina v zemědělské usedlosti či těsně se k ní blížící obščinová vesnice, a ty už musely být regulovány tímto tabu, aby integrita rodin nebyla devastována soupeřením mužů v rodinné usedlosti o ženy v rodině. To zároveň posilovalo exogamii, jež svazovala příbuzenskými pouty jednotlivé rodiny a bránila před desintegrací celou komunitu. Širší exogamie mezi komunitami pak podporovala soudržnost v rámci větších celků a vedla nakonec k vytvoření společností, jak je známe dnes (srv. např. [Tiger & Fox 1971]).

Je-li toto vysvětlení pravdivé, působí dnes tabu incestu jako relikv z pravěku lidských dějin. Je-li totiž pravda, že z milion let dlouhé historie lidstva platilo jen relativně krátkou dobu posledních deseti tisíc roků, je v naší přirozenosti vtisknuto jen lehce – a proto také musí být tak silně kulturně stigmatizováno. Soudržnost velkých společností však zajišťují už dávno jiné vazby, než jsou příbuzenské svazky, a pohyblivost života soudobého člověka vytváří pro něho situaci, jež ani vzdáleně nepřipomíná relativně izolovaný a nepohyblivý život zemědělce, jak se vynořil z neolitické revoluce.

Jak jsme ukázali v našem přehledu, je to však jen jedno z mnoha vysvětlení této velké hádanky a debata zdaleka ještě není uzavřena. Současný její stav naznačuje, že incestní chování je v druhu *Homo sapiens*, stejně jako v některých jiných druzích, blokováno a vyskytuje se jen okrajově. Bouřlivý odpor k němu je pak zdůvodňován jak z bezprostředně působících příčin spíše Westermarckova vysvětlení, tak z primárních příčin zejména sociologických – totiž že každá societa chrání svou integritu odmítáním a perzekucí menšinového chování, pokud není funkčně zdůvodněno.

Incest tedy nadále vzbuzuje odpor. Pro homosexualitu, která byla v některých historických obdobích považována za stejnou zvrhlost (ba

i větší), pozdní moderna se svým „všechno jde“ uvolnila sociální prostor; pro incest ne. Na rozdíl od klasického řeckého dramatu najdeme jeho reprezentaci v soudobém umění jen výjimečně: je to jedno z posledních odolávajících tabu. Avšak o tom, že incest mocně dál vzrušuje aspoň sexuální fantazie současníků, svědčí dnes hojně navštěvované pornostránky na toto téma na internetu. Najdete tam pěkně uspořádané schránky: Otec – dcera, Matka – syn, Matka – dcera, Bratr – sestra, Dědeček – vnučka, Vnuk – babička...

Empirická zkoumání incestního chování narážejí právě na to, že tabu je z definice to, o čem nelze vypovídat. Poněvadž je incest navíc i trestným činem, jakousi elementární oporu pro jeho zkoumání dávají kriminální statistiky a vyšetřovací spisy. Je to ovšem jen ona pověstná špička ledovce: ani o tom, nakolik je incestní chování rozšířeno, nemáme spolehlivé údaje. Data z výzkumů, usilujících o jakousi reprezentativnost, jež se opírají nejčastěji o výpovědi dospělých o své vlastní dětské zkušenosti, uvádějí velmi rozdílná čísla; je to dáno i různou definicí incestního chování. Výsledky se shodují zhruba na tom, že nejčastějším druhem incestu je incest otec-dcera (zahrneme-li i nevlastní otce, pak je to asi 80 procent incestů), následuje incest sourozenecký, pak incest dědeček-vnučka a nejmenší podíl z incestů je mezi matkou a synem. Z toho také plyne, že častěji jsou zneužívány dívky než chlapci. Pokud přijmeme definici incestu jako „jakoukoli formu pruniku anebo vnucené masturbace“, můžeme považovat za přibližně informativní například výsledek studie Kellyové et al. [1991], která na počátku devadesátých let na vzorku šestnácti až jedenadvacetiletých Angličanů zjistila tento druh „nechtěné sexuální zkušenosti“ u pěti procent žen a dvou procent mužů. Studie realizované na velkých populacích nezjistily žádné sociální ovlivnění výskytu incestu ať už třídní příslušností, vzděláním, rasou, či bydlištěm.

Povaha incestního vztahu je ještě obtížněji postižitelná než jeho výskyt. Existuje starší přehledová práce Christophera Bagleyho [1969], která na základě přehledu 50 studií, publikovaných v různých západních státech a v Japonsku a postihujících 1025 případů incestu, uvádí, že asi ve 20 procentech pocházejí oběti z přelidněných a bídou postižených městských oblastí a mohou být spojovány s úpadkem sociální organizace, asi v 57 procentech souvisí s mentálním defektem jednoho anebo obou participantů incestu. Čtenáře, jenž vnitřně sdílí tabu incestu, provokuje skutečnost, že 23 procent incestů Bagley označuje jako „funkční“. Nejčastěji se jedná o incest otec-dcera v patriarchálně strukturované rodině, kde manželka nemá zájem anebo nemůže zvládnout svou ženskou sexuální roli v rodičovském páru a mlčky souhlasí s tím, že ji v rodině pře-

vezme dcera; ta pak je s pozitivní změnou svého statusu s tím spojenou srozuměna nebo i spokojena.

6 | Publikovat takovýto výsledek by dnes už bylo obtížné pro jeho „politickou nekorektnost“. Vzhledem k tomu, že výsledky pocházejí z doby, kdy sexuologie byla ještě téměř výlučně v rukou mužů, otázka jejich objektivit je oprávněná. Feministické studie berou incest jako zločin mužské moci. Skutečností zůstává, že k odhalení mechanismů a povahy incestního chování v rozvinutých společnostech zbývá ještě dlouhá cesta.

Může se zdát, že jsme incestu věnovali nezaslouženou pozornost. Tabu v nás vytlačuje problematiku incestu v našem kulturně tvarovaném vědomí za okraj pozornosti. Pro sociologii rodiny je však toto tabu velmi důležitým vysvětlením její povahy: kdyby padlo, mělo by to důsledky nesrovnatelně větší než pád tabu homosexuality – a to padlo, ač v tradiční společnosti naší kultury byla homosexualita pravděpodobně tabuizována silněji (srv. [Flandrin 1976]); dnes je v civilizovaném světě homosexualita vesměs legální a ve vzdělanějších vrstvách i plně legitimní.

Týrané dítě. Týrání dětí objevili a tematizovali jako sociální problém už sociální reformátoři na konci devatenáctého století; ti samozřejmě věděli i o sexuálním zneužívání, ale byli opatrnější v otevřenosti o této věci. Zájem o týrané dítě prožívá ve dvacátém století renesanci od konce šedesátých let (v těsně poválečné době se zájem soustředil spíše na zanedbávané dítě) a sexuálnímu zneužívání dětí začala být věnována zvýšená pozornost od konce sedmdesátých let. Charakteristické pro badatelské úsilí posledního desetiletí je sblížení výzkumu týrání dětí a sexuálního zneužívání dětí: oba pojmy postupně natolik rozšířily definici předmětu svého zájmu, že se stále více překrývaly a nakonec téměř splýnuly v jedno.

Rozšíření definice incestu, respektive rozšíření pozornosti od incestu definovaného jako soulož mezi osobami pokrevně příbuznými ke všem druhům „nechtěné sexuální zkušenosti“ v dětství bylo vynuceno také realitou většího počtu dětí vyrůstajících s nevlastním rodičem v opakovaném manželství. To vedlo k přesunu důrazu od tradičního tabu incestu a k jeho vplynutí pod širší koncept poškozování dítěte v jeho rozvoji. Dnes je tato oblast tematizována jako 1. zanedbávané dítě, 2. fyzicky zneužívané dítě, 3. sexuálně zneužívané dítě a 4. emočně zneužívané dítě. Kritériem třídění je povaha poškozování dítěte, ne už osoba dítěte poškozující.

Způsob, jakým bylo zneužívání dítěte konstruováno jako sociální problém, a teorie vysvětlující tento problém měly ohromný vliv na sociální intervenci [Sagara 1995]. Rozvinuté sociální služby, které mají bytostný zájem na intervenci do jakékoli slabé a nestandardní rodiny, a senzacechtivá média, jež mají komerční zájem na skandalizaci fantazií dráždicích incidentů, vyvolaly v západním světě několik politicky významných debat zejména o přiměřenosti, nejvhodnějších postupech a limitech intervence do rodiny, která signalizuje problém zneužívaného dítěte. Naše společnost je tu teprve na počátku dlouhé cesty.

165

SOCIALIZACE DÍTĚTE

Veškerá moderní bádání o socializaci dítěte se opírají o tři klasické přístupy, z nichž vlastně jenom jeden, Meadův, může být považován za sociologický. Freudova koncepce se stala základem hlubinné psychologie a Piagetovo dílo považují za své pedagogové, respektive vývojoví psychologové. Žádná koncepce socializace není ale plně uspokojující bez odkazu ke konkurenčním vysvětlením a především bez toho, že si uvědomíme význam po staletí trvající debaty *nature contra culture*.

Všechny teorie socializace totiž vycházejí z předpokladu, že charakter člověka je socializací v ontogenezi vytvářen anebo přinejmenším podstatnou měrou spoluvytvářen; stojí tedy na pozici *culture*. Ta byla výrazně formulována už Pascalem v sedmáctém století: rodíme se s duší čistou jako nepopsaný list, *tabula rasa*, a tedy nutně všichni stejní. Rozdíly mezi lidmi jsou dány až tím, jak se nich podepisují od nejranějšího věku rozdílné sociální okolnosti a osobní zkušenosti. Opačné stanovisko, tedy že si na svět přinášíme v genech úplnou sadu svých vlastností, kvalit a potenci, nabylo silně na váze od devatenáctého století a Mendlových objevů působení dědičnosti. Na počátku devadesátých let minulého století, po recidivě zostřené polemiky nad rodovým určením a socializací, konečně zavládlo mezi oběma tábory příměří a odborná obec se shodla na sofistikovanějších výkladech než prosté bud' – anebo. Že jde o interakci obou principů, je dnes teoreticky vysvětlováno sociobiologickou koncepcí (více jsme o ní psali v kapitole třetí) i pozorováními vývojových psychologů, která ukazují, že díky své specifické genetické výbavě každé dítě vyvolává ve svém prostředí specifickou reakci, takže i v téže rodině je každé dítě vychováváno trochu jinak: ani rodiče nemohou odhlédnout od faktu, že i každé jejich dítě je jiné.

* * Teorie socializace: Mead, Freud a Piaget

6 | Základním přínosem sociologie do teorie socializace je stále dílo George Herberta Meada (1863–1931), klasika teorie symbolické interakce. V jeho známém rozlišení mezi *me* a *self* je právě na rozdíl od *me* naše *self* cele produktem socializace. Jejím hlavním nástrojem je symbolická interakce s druhými a postupná konstituce *zobecněného druhého*.

Mead rozlišuje v socializaci dvě fáze: vývojový stupeň, kdy je dítě schopno *hrát si na (play)*, a vyšší stupeň, kdy se tato schopnost rozvine už ve schopnost *zapojit se do hry (game)*. V první fázi si dítě hraje na to, že je někdo jiný – že je pan strážník, že je maminka atd. Z přejaté role zakládá interakce a hru postupně rozvíjí o schopnost střídat přijaté role. Ve věku 7-8 let je schopno nejen dokonalého *přejímání rolí* v interakci, ale i v představivosti: je schopno se vidět jako objekt a rozvinulo vědomí sebe sama jako jedinečné osobnosti. Teprve potom přichází *game phase*, v níž už dítě vnímá i „pravidla hry“ a jejich důsledky pro interakce, na nichž se v rámci hry podílí. Učí se poznávat, jaká jsou legitimní očekávání vázaná na určité pozice a jaká očekávání z těchto pozic jsou legitimní: to mu umožní zapojit se do hry ostatních. Mead byl přesvědčen, že jakmile si dítě uvědomí existenci obecných, na něm nezávislých struktur, internalizuje je a ony se stanou součástí struktury jeho osobnosti jako *generalizovaný druhý*. Specifičnost Meadovy koncepce lze znázornit srovnáním vývojových stadií u Freuda a u Piageta – nejsporněji v tabulce 6.1.

* * Vrstevnická skupina a mimorodinná socializace

Ať už bohudík anebo bohužel, rodina nemá na socializaci svých dětí monopol. Stupně k dospělosti jsou také stupni k emancipaci od rodičovského vlivu, a vlivy odjinud vstoupí do dětského světa velmi záhy. Je tomu tak ve všech kulturách a společnostech; ve společnostech našeho kulturního okruhu jsou to dnes zejména hromadné sdělovací prostředky a vzdělávací instituce, jež spolupůsobí či konkurují při socializaci dítěte.

Působení těchto vlivů je spojeno se socializací ve vrstevnické skupině, kterou vzdělávací instituce zakládají povinným trávením podstatné části dětského dne ve školní třídě. Nikdy dříve v dějinách naší kultury a zřídka kdy v jiných společnostech existoval socializační systém, jenž by tak přísně věkově rozděloval děti do vrstevnických skupin,

Tabulka 6.1 Stupně psychosexuálního, kognitivního a sociálního rozvoje dítěte podle Freuda, Piageta a Meada

Přibližný věk	Psychosexuální stadium (podle Freuda)	Kognitivní (poznávací) stadium (podle Piageta)	Sociální stadium (podle Meada)
1-2	Orální stadium:	Senzomotorické stadium:	Preverbální stadium:
2-3	Zabývá se chytáním a cucáním Anální stadium:	Dítě zkoumá vztah mezi sebou a okolím Preoperační stadium:	Stadium „play“: Imitativní hra; dítě se učí přebírat roli druhého
3-6	Falické stadium: Dítě objevuje sexuální vnímavost; soupeření s rodičem stejného pohlaví vede k oedipovskému komplexu	Dítě se učí mluvit a užívat symbolů, ale myšlení je intuitivní a ego-centrické	
6-12	Latentní stadium: Sexuální pocity dřímají; dítě se zabývá získávacím dovednostmi	Stadium konkrétních operací: Dítě se učí zvládat logické operace, ale myšlení je konkrétní	Stadium „game“: Účast v organizovaných hrách a reciprokových vztazích; rozvoj generalizovaného druhého
13...	Genitální stadium: Mladý člověk začíná hledat dospělou, sexuální lásku	Stadium formálních operací: Mladý člověk začíná myslet v abstraktních, hypotetických termínech	

Pramen: Gelles [1995:304], upraveno

jak to dělá naše povinná školní docházka do věkově homogenních tříd. Takto nespontánně vzniklá vrstevnická skupina získává ale postupně relativní autonomii i od školy jako od „rodičovské“ instituce. Generuje v interakci s médii své vlastní hodnoty, vzorce chování a priority, a skrze ně pak vnímá působení všech ostatních socializačních vlivů.

Výchozím krokem k prolomení rodičovského monopolu na socializaci dítěte je jeho první svěřením do péče jeslí či mateřské školky. Od kdy může být matka zastoupena a odloučena třeba i jen na krátký čas od malého dítěte, je samozřejmě otázkou pro vývojovou psychologii. V Evropě se to však stalo předmětem velké veřejné debaty, spojené s problematikou zaměstnání žen – přehled této politicky i sociologicky významné problemiky shrnujeme v následující kapitole sedmé, pojednávající o rodině a placeném zaměstnání.

Základním sociologickým tématem zůstává vztah, vzájemné ovlivnění či vzájemná paralyzace socializačního působení rodiny a institucí širší společnosti. Nabývá na váze s přibývajícím věkem dítěte. Badatelské úsilí se tu soustředilo na dva problémové okruhy. Jedním je problematika charakteristik rodiny, které způsobují, že rodina ztrácí na dítě vliv rychleji a úplněji; druhým je zkoumání povahy ovlivnění socializace dítěte veřejnými institucemi a vrstevnickou skupinou a jejich vzájemné interakce.

Výsledky z prvního problémového okruhu jsou celkem triviální: čím slabší rodina (neúplná, s „mizejícím otcem“, s deficitem v kulturním a ekonomickém kapitálu...), tím povrchněji na dítě působí a tím snadněji ztrácí vliv. Na její místo pak vstupují nejdříve média a pak vrstevnická skupina, jež se v pubertě stává pro adolescenta zástupnou rodinou.

Zajímavější debata se rozvinula nad povahou působení vrstevnické skupiny, její organizovanosti a působení školy. Po celou druhou polovinu minulého století bylo přirozenou součástí dlouhodobé strategie studené války studovat a srovnávat metody a úspěchy socializace sovětského typu a působení institucí otevřené společnosti na nastupující generaci: otázka po jejich účinnosti v předávání hodnot byla jednou z otázek vítězství v této konfrontaci, a proto pro ni byly po dlouhá léta fondy veřejných prostředků štědře otevřeny.

Tyto studie velmi záhy zjistily sociální stratifikovanost tohoto působení v otevřené společnosti. První významná práce pozdějšího prezidenta Americké sociologické asociace Jamese J. Colemana, nazvaná *Společnost adolescentů* [1961], přinesla nejen nijak překvapivé zjištění, že od puberty je dospívající ovlivňován více názorovými vůdci své vrstevnické skupiny než svými rodiči a že měřítkem úspěšnosti je pro dívky spíše status hochy, s nímž chodí, a pro kluky spíše sportovní výsledky nežli pro ty i ony jejich výsledky studijní, ale přinesla ještě jedno významné, od té doby často napadané, ale nevyvrácené tvrzení. Coleman zjistil, že i intelektuální vývoj dítěte ještě dlouho po pubertě závisí těsněji na jeho

rodinném zázemí a společenském zařazení než na úrovni školy, pokud je sledována v takových ukazatelích, jako je počet žáků ve třídě, vybavení školních laboratoří a knihoven, ba i kvalita učitelů. Zjistil také, že takto definovaná úroveň školy není ani na druhém místě. Druhé místo za vlastní rodinou totiž zaujímá úroveň rodinného zázemí spolužáků: děti z nižších vrstev podávaly dobrý studijní výkon ve třídách se spolužáky s lepším sociálním zázemím, mezi spolužáky s horším rodinným zázemím ve třídách sociálně stejnorodých si vedly hůře. Působení však nebylo symetrické: děti z dobrých rodin nižší sociální úroveň třídy nedokázala stáhnout níž.

Přímé srovnání sovětského a západního systému socializace (srv. např. [Bronfenbrenner 1974]) ukázalo, že méně rigidní a méně institucionalizované úsilí o předání hodnot příští generaci, jak je obvyklé v otevřených společnostech, je nakonec účinnější než totalitní systém sovětský. Selhává však v prostředí dětí s horším sociálním zázemím: tam je sovětský systém intenzivní indoktrinace v mládežnických organizacích s povinným členstvím a kontrolou individua kolektivem účinnější. České skepsi zůstává otevřena pochybnost, nakolik tyto studie západní proveniencie dokázaly proniknout realitou despotického socialismu. V každém případě tematika těchto studií rychle zastarává. Co zůstává živé a otevřené dalšímu zkoumání, je mechanika vnitřních vztahů v klasickém trojúhelníku škola – vrstevnická skupina – rodina, jenž se dnes nesporně vstupem médií už proměnil ve čtyřúhelník. Základní otázkou pro studium socializace je dnes právě vliv médií a působení zábavního průmyslu na vývoj osobnosti dítěte.

* * Socializace k sociálnímu rodu

Že se lidská bytost liší ve svém chování a charakteru podle toho, je-li ženského nebo mužského rodu, je značně triviální pozorování. Všechny známé kultury také dokládají rodově založenou dělbu práce a větší vliv mužů na sociální konstrukci reality: určitým pracím i určitým rysům chování, které byly označeny jako mužské, byl také všude prisouzen vyšší status, ač se v různých kulturách různí (srv. např. Margaret Meadová v práci *Samečci a samičky* [1949]).

Už sama tato kulturní různost mezi společnostmi je silným argumentem pro postoj, který v klasickém obraze vyjádřila v zakladatelské feministické práci *Druhé pohlaví* [1949, česky 1967] Simone de Beauvoirová: ženou se člověk nerodí, ženou se člověk stává. Už výzkumy

v sedmdesátých letech minulého století doložily oprávněnost tohoto postřehu, přinesly však i četné důkazy, že tento obraz nelze brát doslova.

Nepřehledná řada studií empiricky doložila, že a) děvčátka jsou vychovávána jinak než chlapci: od nejútlejšího věku očekávání rodičů dítěti signalizují, jaká jiná očekávání se na ně budou vztahovat podle toho, zda dospěje v muže anebo v ženu, a tím v něm rozvíjejí mužský anebo ženský stereotyp chování; jiné (pro nízký výskyt věci samé nečetné) studie doložily, že b) pokud je chlapec důsledně vychováván jako dívka a naopak, vtiskne se tato výchova do jeho charakteru a rozvine v něm rysy opačného pohlaví: rodiče mohou ovlivnit kulturou tradiované rysy maskulinity a femininity.

Na druhé straně ale četné studie ukázaly limity takového působení. Přinesly doklady o selhání úsilí vychovat děvče jako chlapce či naopak, a tyto případy se zdají čtenější než úspěchy takového úsilí. Jinak orientované studie přinesly doklady o rozdílech chování založených v genetickém základě pro chování lidského samce a lidské samice. Pozorování primátů a experimenty s nižšími savci pak dále ukazují na genetické zakotvení rozdílů mezi muži a ženami. Jak poznamenala Alice S. Rossiová ve své prezidentské přednášce, když byla zvolena předsedkyní Americké sociologické asociace:

...předmětem naší [sociologické] pozornosti jsou samečci a samičky (v orig. male and female animals), jež svými geny, žlázami, kostmi a masem po nepatrný zlomek času okupují určitou ekologickou enklávu. A lidský sexuální dimorfismus se vynořil z dlouhé prehistorie vývoje savců a primátů. Teorie, které zanedbávají charakteristiku sexuálního a rodového dimorfismu člověka, velmi riskují, že budou shledány irelevantními proti hromadící se evidenci v pracích biologů a neurologů.

Alice Rossiová, 1984

Otázka po míře fatality této odlišnosti byla od konce šedesátých let zpolitizována a dodnes je ve společnostech, kde má smysl takový pojem, jako je politická korektnost, regulována spíše politickými vlivy. Česká debata na toto téma také zůstává vlastně na okraji zájmu a s vršícími se problémy západní civilizace zdá se být všeobecně odsunována spíše na okraj veřejné rozpravy.

Otázku, zda s úbytkem počtu dětí v západních společnostech a se zvětšujícím se podílem celoživotně bezdětných žen i mužů ustupuje pro sociologii rodiny do pozadí i problematika rodičovství, dětství, socializace a vrstevnických skupin, není těžké zodpovědět: je tomu právě naopak. V dětech se společnost reprodukuje a každá systémová změna v socializačních procesech vnáší fatálně změnu do kultury v příští generaci. Budování občanské společnosti je dnes u nás v rukou „jeslových dětí“ z máločetných rodin, dětí z první generace, jež namísto z pohádek vyprávěných maminkou či babičkou poznávala hodnotový svět dospělých spíše z televizní obrazovky. Občanskou společnost kdysi založili lidé, kteří vyrostli s mnoha sourozenci, v rodinách s vysokým stupněm soudržnosti, silně ovlivněných náboženskou vírou; o nedělních dopoledních poslouchali jako děti každý týden kněžské zamyšlení nad hodnotami, jež jsou uloženy v biblických příbězích.

Odpověď na otázku, jak dnešní společnost formují včerejší děti a jak ji zítra budou formovat dnešní děti, přinese už blížká budoucnost.

* ZOPAKUJME SI

1. Co soudíte o myšlence dát volební právo dětem? Který princip demokratických voleb by musel být změněn a který by byl lépe naplněn? Uveďte argumenty pro i proti zavedení takové změny.
2. Čím je přechod k rodičovství mezi všemi životními přechody jedinečný?
3. Jak se se společenským vývojem posledních let mění okolnosti jedinečného přechodu, které uvádí Rossiová?
4. Jaké koncepce rodičovské autonomie znáte? V jaké jste byli vychováni a jaké vy budete dávat jednou přednost jako rodiče?
5. Jaké jsou výhody a jaké nevýhody jednotlivých koncepcí rodičovství a která dnes podle vašeho pozorování převládá?
6. Myslíte si, že má stát zasahovat do rodiny, v níž rodiče neposkytují svému dítěti v přiměřené míře to, co předpokládají teze minimálního zabezpečení? Jak se mají zkoumat hranice přiměřenosti a kdo má mít podle vašeho názoru oprávnění to zjišťovat?
7. Do jakých skupin jsme si rozdělili vysvětlení tabu incestu? Které vysvětlení vám zní nejvěrohodněji a proč?
8. Jaký je rozdíl mezi incestem a endogamií? Co si myslíte o postoji, který k tomuto rozdílu zaujímá anglický právní systém?
9. Jaký vidí Mead rozdíl mezi game a play a s jakými vývojovými fázemi v socializaci dítěte je spojuje?

- 6 | 10. Jaké jsou důvody pro pokles hodnoty rodičovství v západních společnostech a který důvod podle vašeho názoru hraje nejvýznamnější roli a proč?
11. Diskutujte otázku vrozených a získaných rozdílů mezi muži a ženami. Co k tomu říkají výzkumy v kapitole uváděné i jiné prameny, které si vyhledáte?

* * Úloha první

V archivu Kanceláře prezidenta republiky je uložen dopis z doby před zrušením základní vojenské služby:

Vážený pane prezidente,
obracím se na Vás s prosbou o zproštění povinné vojenské služby vzhledem k obtížné rodinné situaci, ve které se nalézám. Mám 24 let a oženil jsem se s vdovou ve věku 44 let. Má manželka má dceru ve věku 25 let; shodou okolností se stalo, že s touto dcerou mé manželky se oženil můj otec, čímž se stal mým zetěm, neboť si vzal mou dceru. V této souvislosti je má dcera zároveň i mou macechou.

Mé manželce a mně se v lednu narodil syn; toto dítě je bratrem manželky mého otce, tedy jeho švagrem. Zároveň, jakožto bratr mé macechy, je i mým strýcem, to znamená, že můj syn je mým strýcem.

Manželka mého otce, tedy má dcera, porodila na Velikonoce chlapce, který je zároveň mým bratrem, neboť je synem mého otce, a zároveň i vnukem, protože je synem dcery mé manželky. Jsem tudíž bratrem svého vnuka a vzhledem k tomu, že jsem manželem tchyně otce tohoto dítěte, jsem tedy v postavení otce svého otce a zároveň i bratrem jeho syna. Jsem tedy sám sobě dědečkem.

Z těchto důvodů Vás, vážený pane prezidente, prosím o zproštění vojenské služby, neboť, jak známo, zákon nedovoluje povolávat do armády zároveň dědečka, otce i syna z jedné rodiny.

Věřím, pane prezidente, že projevíte pochopení pro mou situaci.

S úctou

(jméno vynecháno podle zákona o ochraně osobních informací)

Nechte stranou podezření, že se jedná o apokryfní text, a pozorně prověřte žadatelem uváděné vztahy – jsou všechna jeho tvrzení správná, nebo se pisatel někde pokouší o podvod? Dojdete-li k takovému názoru, napište mu zamítavý dopis se zdůvodněním.

* * Úloha druhá

Přečtete si následující novinovou zprávu. Od nepaměti platilo, že o otcovství snad může být pochybnost, matka je však vždycky jistá. Jak vidíte na příkladu chlapečka Charlieho, nemusí tomu tak být vždycky. A nemusí takové komplikované mateřství proběhnout vždycky v harmonii. První dítě „náhradní matky“ se narodilo (také v Británii) už více než před dvaceti lety. A případ to byl jednodušší, děvčátko Miriam se narodilo dvěma ženám, ne třem, jak tomu bylo u Charlieho. Úspěšný, profesionálně velmi angažovaný pár si vyhledal a za velmi slušný honorář najal ženu, která absolvovala těhotenství a porod plodu z manželčina vajíčka, oplodněného spermatem manžela. Medicínsky to byl úspěch, ale sociálně a nakonec i právně katastrofa: žena, jež pronajala svou dělohu, po porodu odmítala malou Miriam vydat, protože ji cítila jako svoje dítě, a pár, který se s ní na převzetí těhotenství za odměnu domluvil, ji žaloval, protože biologicky byli nesporně rodiči oni a cítili, že jim patří a že byli podvedeni. Diskutujete nebo napište esej: Komu byste dítě přiřkli vy?

V Británii se třem ženám narodil jeden syn

Londýn, Praha – Šestnáctitýdenní chlapeček Charlie je miminko, které má tři matky. Vznikl z vajíčka jedné z nich, druhá ho donosila a třetí ho bude vychovávat.

To není jen příběh nešťastného manželského páru, který nemůže mít děti. Je to příběh velké rodinné solidarity, neboť všechny ženy jsou sestry.

Celé to začalo před pěti lety, když se Alex Patricková se svým manželem rozhodli mít děti. Lékaři však zjistili, že tehdy osmadvacetiletá Alex trpí rakovinou děložního krčku. Podstoupila chemoterapii a nad nemocí se jí podařilo vyhrát. Léčba nicméně způsobila, že zůstala neplodná.

„Zjištění bylo horší než sama rakovina,“ prohlásila Alex v pořadu, který o jejím příběhu natočila britská televize BBC.

Když o svém problému jednou mluvila se sestrami, dostalo se jí rázné odpovědi: „To přece není žádný problém, můžeš mít své vajíčko,“ prohlásilo její dvojče – Charlotte Pestellová.

Obě sestry už děti mají. Helen je matkou dvou synů a Charlotte už má tři děti. I proto ani na chvíli neváhaly, jestli své sestře dají ten nejkrásnější dárek.

A tak se také stalo. Lékaři oplodnili Charlottino vajíčko spermatem Alexina manžela Shauna. Helen, třetí ze sester, se rozhodla, že dítě donosí.

„Tehdy to znělo spíše jako vtip,“ uvedla později Alex. Rozleželo se jí to v hlavě a za pár dnů již telefonovala Charlottě, jestli to skutečně myslí vážně.

Nebyl to vtip a umělé oplodnění se zdařilo hned napoprvé. Vědci přitom uvádějí, že pouze každý čtvrtý pokus je úspěšný.

Pak přišel porod. Helen rodila a Alex jí celou dobu byla nablízku. Trásla se strachy. Měla obavy, že dítě pozná, že není tou pravou matkou a že ho neporodila. „Chtěla jsem být první, kdo se ho dotkne,“ řekla britskému listu The Guardian. „Měla jsem strašný strach, že mě nebude mít rádo.“ Pak už jen s manželem drželi dítě v náručí a plakali radostí.

Helen se po chlapečkovi sice stýská, říká však, že ani na minutu neváhala, zda ho má své sestře předat. „Udělám to znovu, pokud bude chtít další dítě,“ říká Helen. „Mám ho stejně ráda jako moje ostatní synovce. Od prvního dne jsem měla jasno v tom, že to není moje dítě. Vždycky jsme mluvili o tom, že děláme dítě pro Alex,“ citoval Helen britský list Daily Express.

Šlo o umělé oplodnění, které dnes není žádnou výjimkou. Jen málokdy se však podaří, aby se radost rozdělila v tak úzkém rodinném kruhu.

MICHAELA BUKAČOVÁ

* * Úloha třetí

- 6 | U otcovství je to ještě komplikovanější: může si dárcce spermatu myslet, že je otcem? A co dárcyně vajíčka dítěte, jež se narodí manželce v páru, jejíž manžel také vajíčko oplodnil? Co vlastně zakládá mateřství a otcovství? A co si myslíte o etice „náhradní matky“? Je to pro vás přijatelné řešení, resp. kdy ano a kdy ne? A co o dárcovství spermatu a vajíček - viz následující zprávu?

Vajíčka k oplodnění shánějí i letáky v Brně

Brno - Letáky, lákající studentky, aby za 15 tisíc korun prodaly svá vajíčka pro umělé oplodnění jiných žen, se objevily na brněnských vysokoškolských kolejích a minulý týden také například na filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

„Zarazilo mě to. Je to lákání studentek na materiální výhody srovnatelné s nabídkami videochatů, které u nás na fakultě také visí,“ hodnotí to kriticky Roman Koptíva z Ústavu germanistiky.

„Nejprve jsme si s holkama říkaly, že jsou to skvělé peníze, které by se nám ztratceně hodily,“ potvrzuje studentka filozofické fakulty, jež si přála zůstat v anonymitě. „Jedna zaslíbenější spolužačka nám ale vysvětlila, co všechno člověk musí podstoupit, tak jsme to vzdaly,“ řekla.

Otázku, nakolik je nábor dárcyň vajíček přes inzerát správný, vyvolal nedávný případ v Plzni: tamější IVF-institut vyvěsil na právnické fakultě inzerát ve znění „Možnost přivýdělků ve zdravotnictví.“ Lákal tedy dívky čistě na finanční zisk, aniž by bylo na první pohled jasné, oč

jde. Vědění institutu nakonec sdělilo, že to nebylo „šťastné řešení“ a od inzerátu se distancovalo.

Leták v Brně je konkrétní: „Hledáme zdravé ženy, které by pomohly dárcovstvím vajíček neplodným párům. Věk 18–35 let, dobrý zdravotní stav a pravidelný menstruační cyklus. Darování je anonymní a diskrétní, náklady s ním spojené budou kompenzovány částkou 15 tisíc...“

Modroblílé letáky si dali natisknout v privátním centru asistované reprodukce Única. Jeho majitel a přednosta Zdeněk Malý řekl, že v tom nic neetického nevidí. Naopak, podle něj je to velká služba neplodným párům a v souladu se zákony. Zařízení funguje jako prostředník, protože pacientka sama platí dárcyni. Pracoviště profituje teprve z následné léčby sterility.

„Získat vajíčko je o hodně složitější než získat spermie. Dárkyně musí počítat s tím, že prodá rádu vyšetření, bude dostávat hormonální injekce, celý zážitek probíhá v narkóze a pak ještě násled-

dují zdravotní kontroly. Jde tedy vlastně o jakousi kompenzaci za obtíž se zákrokem spojené,“ obhajuje postup svého pracoviště profesor Malý. Podle něj je přirozené, že se zařízení obrací na mladé zdravé vysokoškoláčky, které jsou jistou zárukou dobrého genetického základu.

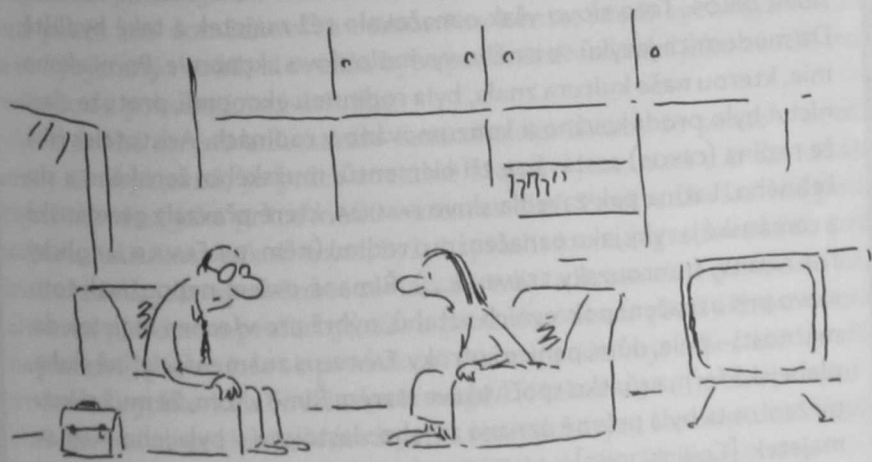
„Na naši nabídku zareagovalo hodně zájemkyň o dárcovství,“ dodal profesor Malý, odmítl ale sdělit, kolik patnáctitisícových odměn už vyplatil.

Ani Pavel Ventruba, přednosta gynecologicko-porodnické kliniky Fakultní nemocnice Brno, kde dárcyním vajíčka nabízejí pouze pět tisíc, letáky neodsuzuje. Podle něj nejde o žádnou „koupi vajíček“, ale kompenzaci za investovaný čas a náklady spojené třeba s dojižděním.

„Je to háklivá věc, se kterou si různé státy poradily rozdílně. Někde se zveřejňují fotky dárcyň na internetu, obě strany spolu hovoří, u nás se to dělá anonymně, ale jednoznačný metodický pokyn neexistuje,“ uvedl profesor Ventruba.

IVANA KARÁSKOVÁ

RODINA, DOMÁCNOST A EKONOMIKA

VYDĚLÁVEJ JEN VELKÝ PENÍZE. KDYŽ BUDEŠ VYDĚLÁVAT MALÝ PENÍZE, TAK SE UDŘEŠ!